

C

GALICIA
ESTUDIOS GALLEGOS

A BIDA LABRADORA

por

Rodrigo Sanz

EDITORIAL CATALANA, S. A
Paseo de Gracia, 62 - Barcelona

Difízel estudio da vida labradora gallega. —

Falarei do que menos mal conoza referente á nosa terra... E digo *menos mal* porque pasa no conozer coma no ber: que si mal se ben as cousas moi arredadas de ún, mal tamen as moi apegadas e que ban con ún. Sabido é que *se conozere* e o mais outo do conozer (como qui é o que Dios fai); e conozéremos o noso país non ten pouco de conozérese ún, porque a terra orde nazimos e da que medramos non é menos pra nos que pra unha árbore: *o noso médío*...; y en dizindo *noso* xa dizimos algo de nos mesmos... ¡O! Si soupéramos ben de Galliza os gallegos, e de sí cada unha rexión, y os españoles todos d'España, non podía sere que non estibésemos *fazendo xa* o que cada rexión y o que toda España perzisan de cada un de nos, que tanto queremos e que tan pouco sabemos terlle amor ó noso país...

Eu, nestes asuntos do labradorío gallego, algo me teño exercitado, non por estudio nos libros, mais sí nas cousas e na realidá. Porque despois do insino oficial en Santiago, teño cursado catro anos d'insino libre — asina direi — nos balles, nabas e montes da nosa terra, daprendendo cómo eran e cómo estaban os labregos... Moitas mañás, con catro ou zinco ami-

gos, teño pillado o tren, ou o coche ou automobe, e despois a besta doze on quinze quilómetros mais, e logo o carreiro a pé ontros zinco ou sete... por tomare unha *leuzión de cousas* e por m'infirmare da bida aldeana po-los aldeanos mesmos en catró on zinco oras de compañía antes e despois dun mitin n'unha orta, nun monte, nun souto. E moitas noites tenme atopado o alborear dos días de bran, ou collido, o frío das madrugadas d'inverno, escribindo no papel os datos de bezindarios, cultibos, terras de alleo, gando en parzería, seguro, emigrazión, escolas, camiños, presuposto municipal e caziquismo... e percurando d'entendé-los males y as causas, e d'atopá-las trazas dos remedios, non según rezeta de Dinamarca, Oulanda on Suiza, sinon según as iban traballosamente apuntando aqueles datos da realidá ouserbada por mín...

Pero ben catibos son os datos que un ome solo pode xuntar na terra nosa. Pra seren *estadísticos* e teñen balor berdadeiro, teñen de recollérense en Galliza *por duzias a ouserbadores a un tempo*, e mais ben esperimentados. Porque a nosa terra, non sólo colle catro probinzas con 29.150 quilómetros en cuadro, sinon que sustenta a bon seguro 350.000 casas labregas de non menos que seis personas cada unha. Y estes bezindarios, que suman mais de dous millós de almas, biben non solo nos arrabaldes das nosas bilas e zidás y en caseríos bilengos astra o número de 670 agrupaziós urbanas, sinon, despois, espallados po-las beigas, rías e montes do noso chan, fazenido zinco

partes de seis de toda a nosa xente e familia... Pasan de tres milleiros as parroquias dos nosos 453 aumontos; e falo por parroquias porqu'elas son a berdadeira e real unidá de bezindario (ou *topodemográfica* como din) en canto que on sal da bila on da zudá; y elas an ser algún día o natural e lóxico fundamento da ministración e goberno beziñal.

E non temos en Galliza, non, boas estadísticas de cuase que nada do tocante ò noso laboradorío, e nin boas nin malas de zen cousas perzisas pra poder dizir que o conozemos...

Quen o ben facendo. — Mais po-lo menos, aínda que sin aquel afino zentífico que a todo conozemento dan o número y a medida, o caso é que temos ido difrenziando e formulando e xungindo por relacións e por causas, as custións y os problemas da gallega bida labradora; y *esto con berdá segura e zerta, porque quen ben facendo ese labor non é sinon o labrego mesmo nas suas asanbreias agrarias do 1908 acó.*

Belaí do que quero falar un anaquiño por cabeza destes folletínos de propaganda das nosas cousas entre nos. Porqu'esas Asanbreias teñen sido e teñen de segire sendo o esforzo meritísimmo da nosa cras Labradora por *se conozere* (o gran traballo y o maior intento do conozere), e mais porque do quí elas dixeron nas concurcións suas, ei fazer, Dios diante, o asunto de mais folletos que o presente, que penso de compoñer en gallego tamén.

Xa falei das Asanbreias e d'algún dos seus traba-

llos en Madrí, confrenziando na *Casa de Galliza*, na *Casa do Pobo* e no *Ateneio*. Xa escribín sobre do mesmo na rêbista *Estudios Gallegos*, tamén de Madrí. Fai ben pouco bolbín a falar no Ateneio de Barzelona. Y agora quero dizir as mesmas y outras cousas n'unhas cartiliñas que poidan chegaren ós recunchos da nosa aldea, e seren lidas por omes e mulleres y escoitadas por bellos, mozos e nenos.

Que así mo pidiron, que así mo mandaron... e mais así mo pide o senso e manda o curazón.

O xurdimento agrario gallego. — Dend'os anos 1906 e 1907 ben se notando e se acusando en Galliza un mobimento xeneral de xuntanza dos labregos en soziedás de defensa e mellora da sua vida.

Soziedás pra seguro do gando, parroquiás e pequeneiras, eran xa moi conozidas, trazidionás pódese dizir, e tamén moitísimas en toda a terra das catro probinzas. Antes de 1906, tanpouco faltaran algús casos, rariños e sin resultado as mais bezeas, de asoziacións labregas pra defensa contra malos repartos de consumos, ou contra abusos dos amos de terras, ou de suforistas e negociantes en foros, ou tamen, algunha ocasión, pra benderen en común algunha produción espezial, como biño en Baldeorras ou zebola na Cruña. Pero o quí é con caráute de xeneralidá *por todo o país* e de defensa e mellora *do bibir labrego inteiro...* non oubó no chan gallego un xurdimento de organización, craro e patente, astra eses anos de 1906, 1907.

O porqué foi daquela non o sabería eu ben dizir,

nin tanpouco intresa maiormente. O feito é que daquela pasou coma un Abril d'ideias e d'intentos polo espírito da nosa xente labradora, un Abril que, igual que o do ano, a todas partes chegou cuasi que a un tempo. Y o qu'intresa dizir e saber, é que os que trouxeron esas ideias e lebantaron eses intentos foron moitos y umildes, moitos non se sabe quén, en labore de cada dia, parolando nas feiras, e de camiño, e no adro tras da misa o día santo, e nas leiras os de traballo a tempo de merendare...; porque foron os zentos e milleiros d'emigrados bolbidos que biran en América outra libertá y outro modo de bibir e traballar, e que daló trouxeran algús aforros pra bibir de seu e na sua casa. Estes aportaron as rebeldías con que s'atreber y os capitaliños con que tentar a mellora da sua aldeia... Os mobedores da redención dos nosos aldeanos non teñen sido, non, nin teñen de ser outros sinon os aldeanos mesmos, aqueles que dan bolta en firme e mercan terras, ou aqueles que ban e bõlben por campañas durante a boa edá e que aló en América forman sin falta soziedás de proteuzión da comarca natiba sua pra dotalas d'escolas antes de nada...

Maxinai o seu número e maxinai a sua obra; pois ben podemos dizir que, tan solo de repatriados en firme, non aí recuncho en Galliza, anque non chege a 50 beziños, onde non axa un ou dous cando menos.

O seu caraute. — O xurdimento presentouse, xa nos mesmos comenzos, con dous carís: *político y económico-sozial*: político — ou de ziadanía, mellor

diziremos — por condición perzisa; y económico-social por ideia e sustanzia.

Non era posibre a mellora económica sin asoziación; mais tanpouco a asoziación era posibre sin loita aberta cò caziquismo local, porque éste, no seu istinto de que as asoziacións labregas tñano de matar (e pior canto mais económicas, pois él do económico bibe, y a política non é para él mais que un negocio) trataba de matalas él primeiro, ou as non deixaba nazeren siquera. Por esto tiña que ser político o mobimento no seu mesmo comenzo: por condición.

E mais por esto limitouse o político dél a unha ideia: anticaziquismo local, e a duas apricacións: conquista do auntamento a botos, e deixamento do Xusgado municipal por un Xurado no seo das soziedás pranzaxá-las entrecadenzas de serbidumes, augas, comunidás, ezetra. Auntamento e Xusgado: esas eran as duas fontes d'auga conrompida qu'enbenenaban a bida beziñal: eses eran tamén os dous castelos do caziquismo nos campos gallegos. Anbos a dous foi conque-rindo y anbas a duas foi saneando o noso labrego nos dez anos que ban dend'aquela.

Mais no económico estaba y económico era o mais fondo porqué y o mais lonxeiro para que do mobimento. Craro que non prinzipióu nin podía prinzipiar con todas as ideias debuxadas e con todas as aspiracións definidas a que tiña de chegar cando tibera organización sindical. Tales ideias y aspiracións forman de seu unha escada, onde non é posibre distinguir siquera os pasos altos cando s'enpeza a subire... Así foi que o mobi-

mento xurdeu somentes con estas dúas empresas económico-soziás: unha alibiá-los consumos e remediá-las tremendas inxustizias deles, prinzipiando po-la fundamental de pagar máis quen ten mais filliños e mais carga na casa; outra alibiá-los foros e remediá-las suas pragas de laudemios, apeos e retrautos. A primeira empresa tibo un enpeño parezido nas catro probinzas, y a segunda foi mais enpeñada nas de Pontebreda y Ourense por causa dos cultibos seus, e na de Pontebreda tibo nazenzia por causa da moita familia sua e do consiginte grande balor e trafego das terras, que fai alí sentire moito mais o pesadume do foro, ou das cousas do foro.

Estas fono as bandeiras, as políticas y as económicas, con que se presentou o mobimento... Perziso lle foi axitar antes as primeiras, as de condición como dixen. Perziso lle foi escomenzar aloitando po-los dreitos políticos de reunión, d'asoziazión, d'inprenta, que un por un foi litigando e fazéndose reconozzer po-la autoridá. Perziso lle foi, sobre de todo, pelear po-la funzión eleutoral en eleuziós municipás, cuias malas mañas caziquiles tibo que daprender a inbalidar unha por unha. E por eso dixeron os diarios politiqueiros de 1908 e 1909 — en Galliza y en Madrí — que o mobimento era *político*, que as nosas soziedás agrarias eran *istrumentos políticos*. Mais o chocante e inespricabre pra os que así o créron de boa fe, era non atoparen o bando político a quen as soziedás serbían ou se arrimaban. E como esto era unha charada on dibiñanza tan difizel para os zegatos d'entendimento, sur-

teu despois e foi acollida a versión caziquil de seren soziedás *anarquistas* e fora da lei... astra que se beu patente, inda po-los mais zegos, que cabaliñamente as soziedás non usaban nin querían usaren de mais arma que a lei na mín...

Tardou, tardou a xente un decatárese que aquilo era un feito ou fanómeno sozial nobo, non bisto aínda en Galliza.

O seu organo d'orientacion. — Mais esta axitación e ferbedura de primeiras, este caos y enboltas que todo principio ten, tibo tamén, coma o do mundo, un airiño ordeador que soprou sobre das augas túrbidas. Digo que tibo (e mais axiña por grande fortuna) aquel organo de ordeación que abia mester e que deu de sí sin tardanza o mobimento mesmo.

Era lóxico. A espirenzia estábase facendo de que loitar cō caziquismo local era posibre, pois bíñase aloitando e non sin froito nin en balde. Daquela, sendo posibre a condición, tññase de pensare na sustanzia, tññase xa d'orientá-la auzión económico-sozial, debía xa de xurdir a funzión de decatamento da vida labrega buscando, atopando e pódose diante os problemas realistas, un por un, de fomento e mellora desa vida.

E non dizirei po-los seus pasos contados cómo foi, porque tanpouco intresa grande cousa. Mais o caso é qu'en Agosto do 1908 axuntouse en Monforte unha Asanbreia de representantes de soziedás labregas das catro probinzas, xestionada prinzipalmente, en faena sin descanso, por un puñado de amantes da nosa terra

que onze meses antes formaran na Cruña y en Monforte dúas pequeneiras asoziazións chamadas *Centros sólida-rios*, que non eran labregas sinon de bila, pero que formáranse para axudaren e defenderen ás labregas nas súas recramazións y aspiracións.

Esa primeira Asanbreia foi de 67 elementos ou indibidos. Tivo 41 concrusións; e delas, somentes catro foron referentes á custión política ou de cidadanía, y as outras 37 trataron de obra económico-sozial.

Ela mesma acordou a segunda para o seguinte ano, en Agosto tamén; mais non puido ser polo sozesos nazonás do mes de Santiago do ano 9, e béuse a zelebrare en Agosto do 10, en Monforte tamén. Formárona 83 elementos e formulou 43 concrusións, ningunha delas adicada á auzión política, todas á económica ou sozial.

Esta segunda acordou zelebrá-la terceira en Agosto do 11, en Monforte outra bes. Así foi, con xuntanza de 110 elementos que formularon 45 *grupos de concrusións* (algús con tres e con zinco), nas que somentes unha referíase á custión política.

A terceira acordou a cuarta para Ribadabia, e alí se zelebrou nefeito no mes de Santos do 12. Oxuntou 140 elementos e tivo 39 grupos de concrusións, unha sola de caráute político, a mesma por zerto do ano anterior.

A cuarta acordou a quinta, que se fixo en Ribadabia tamén, no mes de Santos do 13, e congregou máis de 150 elementos; pero foi pouco fecunda porque tivo de gastare boa parte das súas sesións en resistir e

non azetare o caráute de mitin que algús elementos querían lle daren no canto de Congreso agrario.

A quinta acordou a sesta para Agosto do 14. Tampoco puido sere no 14 po-los trastornos que dende o primeiro momento causou a presente gerra mundial ós nosos labregos, debido á parada dos xiros d'América. Béuse a zelebrare no 1915, en Redondela, e nela boltouse francamente e sin entrecadenzias ó caráute económico.

Acordouse alí a sétima para o bran do ano 16. E teño entendido que se zelebrou, mais que se non in-pretaron as concursiós: eu, po-lo menos, non as teño bisto.

Por fin, a outaba (ou sétima si non é que xa fora) tratábase de fazer en Santiago este Maio derradeiro. Oubó que deixala para Outubro por causa das inquietús púbricas de todo o ano; e despois, cós sozesos deste bran, xa nin se puído pensar nela. Quedou, pois, aprazada y enprazada para o ano 18 que ben, que Dios mellorará os nosos días y os do mundo e nos deixará fazela.

De modo é que o mobimento agrario gallego ten un organo d'orientación *permanente*, porque cada Asanbreia deixa encargo a unha comisión de organizare a do ano seguinte, y así se cunpre salbos casos que non son na man dos omes; un organo *enxendrado do mobimento mismo*, po-las soziedás labregas y os seus amigos probados; enxendrado *sin tardanza*, antes de dous anos pódese dizir; un organo *que se mantén fiel á función sua* (non sin algún entropozo, como

queda apuntado), pois deixa ãs soziedás a loita diaria e resérbase o pensamento para esa loita; un organo, en fin, *que foi afinando a súa funzi3n*, de tal xeito que xa na terceira Asanbreia (a que mais afondou e penetrou, a meu parecer, no probrema com preto da nosa economía rural) quedaron deliñadas *toda-las cusfi3s presentes da vida labregá gallega*, e sinaladas todas as condizi3s de atrancos a librar ou de bentaxas a alcanzar para un porbir agrario inmediato da terra nosa.

Duas notiñas mais — E aínda non deixen que o ano 14, no canto da que se non puido zelebrare, e mais o ano 15, a par da que se puido zelebrare en Redondela, oubó unhas *Asanbreias probinzias* na Estrada y en Bilagarzía, con autuazi3n ben semellante á das outras. En espezial a do 15, que foi en Bilagarzía, recorreu o recolleu temas ben parellos dos que as *Asanbreias de Monforte* — xa alcumadas así polas tres dos anos 8, 10 e 11 — propuxeran 3 estudio e mais á auzi3n dos bos gallegos... Tal se sinte o mester y ofizio deste organo d'orientazi3n que beñen sendo as asanbreias! Reparade: cando non é seguro, polo torto dos tempos, poder axun axuntá-lo como rexional, ¡axúntao como probinzial o sentimento da súa nezesidá!

E mais aínda non decrarei cal foi esa *única* concruzi3n política qu'escibiron as Asanbreias despois da 1.ª... Moitos quererán sabela, y é ben que a saibamos todos. Belaiquí os berbes da 3.ª: «Considerando a

nezesidá, que o bon senso anunzia y a reafidá ten d'inpoñer algún día, de que as nosas catro probinzas mancomunén as suas inziatibas en cousas de sanidá, benfizenzia, obras púbricas, insino agrícola y outras que condizionan a vida labrega gallega en xeneral; a Asanbreia acorda dirixir ás nosas catro Deputaziós probinziás unha mozió pra que o baian facendo así con sabenza e coido.»

Que son duas notiñas mais pra mellor entendere e esprito das nosas Asanbreias.

A sua sinificazion. — As nosas Asanbreias agrarias teñen sinificado — e teñen de seguir sinificando sopena de non seren nada — *o estudo dos nosos problemas labregos, e non outra cousa*: elas o zelebre, as soziedás o brazo y a man. Y o que queira, sin salir da casa, conozer o mobimento agrario gallego, ben se poderá enterar enterándose do labor das Asanbreias, onde non somentes baise espellando o xa feito, mais tamen debuxando o por fazer, ben coma zelebre con memoria do pasado e figuranza e prebisió do futuro. Zertamente que fora un ingaño pensar que as asanbreias son o prinzipal: craro que non. Mais non será ningún ingaño, sinon a berdá, pensar que son *parte sustanzial* do mobimento. Sin soziedás non abería mobimento—escusado dizilo—por falta d'auzió coleutiba; pero sin Asanbreias tanpouco, por falta d'ideia sabia y eficás para esa coleutiba auzió.

Moito se difrenzian as nosas de tantas outras que temos bisto anunciadas nos diarios como autos *sensa-*

zionás de maníficas Federaziós agrarias. Y é por esto: porque as nosas son xenuínas, quero dizir saídas das soziedás mesmas e da mesma entraña do labradorío gallego; e mais porque ò seren xenuínas son traballadoras e tenazes no traballo seu; e mais porque sendo tenazes atopan por fin a berdá y a realidá das custióis; nun berbe, porque non son banidá nin fachenda, sinon esforzo e mazizez...

Ainda non temos en Galliza Federazió rexional (comarcás eso sí) porque as Asanbreias resistiron a tentazió de acordala no papel e quixeron mellor agardar a teren que reconozela como un feito da realidá. Nin son políticos ou señorós os elementos das nosas Asanbreias, destes que toman y usan a representazió de soziedás a duzias, para buxina (ou *persona* que dizian os comediantes romanos) da sua sonora vos. Nin tanpouco as nosas concrusióis consisten en zinco ou sete decraraziós de gerra, ou po-la contra de sometimento, a unha medida ou proyeuto dun Menistro..., pois consisten en 40 ou 50 razoadas razóns que ban dirixidas, as mais, ós labregos mesmos, algunhas ás xentes das nosas bilas, poucas ò Palramento, as prezisas ò Goberno...

E por esto son as nosas Asanbreias cuasi que non conozidas en España, e ben pouco en Galliza, moito menos do que as debéramos conozer... Porque non cacarexan a sua obra nin chaman un Menistro ou siquera un Direutor xeneral para as abrir e pechar, nin cansan os diarios con artigos de prúsima zelebrazió,

nin os solizitan despois pra que reseñen os discursos po-lo aramio...

Mais non fai falla nada deso: sobra todo eso: estorba todo eso: conronpería e mataría todo eso as nosas Asanbreias, que son un obo cheio e non ún oco...

Xa serán coñozidas. Xa será buscado o que dixeron y escoitado o que digan... Elas tiberon dende primeiras a zerteira bisión de que somentes conozéndose e somentes inquirindo con esforzo do espírito aquilo que un é y aquel como un está... alcanzan e comprenden e poden resolbé-los omes y os pobos os seus probremas de melloramento, porque somentes daquela xurde auzión eficás e positiba po-la boluntá de fazer o que xa se sabe que, cómo, cándo, porqué e para qué...

Y este *se conozeré* qui é condición de todo adianto, aberiguada por aqueles grecos xeniales que a escribiron na porta do seu tenpro mais sabio coma testamento da sabenza sua... cumprírona y an segir cunplindoa, Dios diante, as nosas Asanbreias agrarias para ben da Nosa Terra y escote ò ben da nosa España...

Meus amigos, meus irmás gallegos: axudai às Asanbreias agrarias, y elas vos axudarán! ¡Seránvos onra e probeito, probeito e mais onra!

Madri, Santos do 1917.

REAL ACADEMIA
GALEGA

F 15838